

jedinstveni izvanškolski katekizam zagrebačke i đakovačke biskupije

Franjo Emanuel Hoško

Na prijelazu iz 18. u 19. st. zagrebačku je biskupiju kroz četiri desetljeća upravljao biskup **Maksimilijan Vrhovac** (1787—1827).¹ U isto to vrijeme izmijenila su se u ujedinjenoj bosansko-đakovačkoj i srijemskoj biskupiji tri biskupa: Matej Franjo Krtica (1773—1805), Antun Mandić (1805—1815) i **Mirko Karlo Rafaj** (1816—1830).² Za izvanškolsku pouku u kršćanskom nauku djece i odraslih izdao je Vrhovac 1804. katekizam na kaj-

kavskom narječju. Isti je katekizam i s istom namjerom dao tiskati i Rafaj, ali na štokavskom narječju i u ikavskom govoru. Vrhovčev katekizam je 1859. doživio svoje deveto izdanje,³ a Rafajev barem četiri izdanja⁴ tako da su te dvije redakcije istog katekizma predstavljale u prvoj polovici 19. st. jedinstveni izvanškolski vjeronaučni priručnik u tadašnjoj Banskoj Hrvatskoj.

Biskup Vrhovac je izdavač dvaju kate-

1 Maksimilijan Vrhovac (Karlovac, 23. XI 1752 — Zagreb, 16. XII 1827.) je doktoratom završio studij filozofije u Beču, a u Bolonji studij teologije također doktoratom. Najprije je djelovao kao predavač teologije, a od 1785. rektor je generalnog sjemeništa, i to najprije u Zagrebu a zatim u Budimpešti. Za zagrebačkog biskupa ga je 21. VIII 1787. imenovao Josip II. Njegovo dugogodišnje biskupsko djelovanje uvelo ga je u značajne crkvene, političke i kulturne poslove u Hrvatskoj. Premda je njegova osoba još uvijek kontroverzna, svakako je Vrhovac najistaknutiji čovjek u društvenom i političkom zbivanju u Hrvatskoj na prijelazu iz 18. u 19. st. (usp. V. DEŽELIĆ, **Maksimilijan Vrhovac (1752—1827)**. Zagreb 1904; T. GECZY, **Beitraege zur Lebensgeschichte des Agramer Bischofs Maximilian Verhovacz (1752—1827)**. Wien 1938; strojopisom br. 968/37—38 na Teološkom fakultetu).

2 Mirko Karlo Rafaj (Kopčevac kod Dugog Sela,

4. XI 1753. — Đakovo, 10. I 1830.) studirao je filozofiju u Beču, a teologiju u Rimu kao pitomac zagrebačke biskupije. Kraće je vrijeme bio profesor zagrebačke Akademije, a zatim župnik u Krapini (1778.) pa kanonik (1782.) i veliki prepošt kaptola i vranski prior u Zagrebu (1806). Isticao se u crkvenom i političkom životu Hrvatske pa je 12. I 1816. postavljen za đakovačkog biskupa. U Đakovu je 1821. održao biskupijsku sinodu, proširio bogoslovno sjemenište i dogradio južno krilo biskupskog dvora (usp. M. PAVIĆ, **Biskupijsko sjemenište u Đakovu 1806.—1906**. Đakovo 1911).

3 I. KUKULJEVIĆ, **Bibliografija hrvatska**. Zagreb 1860, 172, br. 1996.

4 **Isto**, 77, br. 882. — Ovo izdanje odobrio je za tisak đakovački biskup Pavao Sučić (1830—1834), ali je knjižica izdana 1848. u Budimu pa je ona najvjerojatnije koje daljnje izdanje od Sučića odobrenog Rafajevog katekizma.

kizama; opširniji je tiskan 1822. u Zagrebu i nosi naslov **Podučavanje u najpoglaviteših vere istinah i najosobiteših kerstjenaskeh dužnostiah**, a već spomenuti katekizam **Kratki kerschanzki navuk** je otisnut u molitvenom priručniku zagrebačke biskupije **Molitve koje duhovni pastiri s nobosnem lydztvom zkerbi njihovi duhovnoi zaufanem obchinzko moliti imaiu**. U drugom izdanju ovih **Molitava** iz 1807. još se ističe na naslovnoj strani da je priručnik tiskan »za haszen biskupije zagrebečke po zapovedi y oblazti dozpodina biskupa za povekshavanye Szlusbe Bosje y obdersavanve szlosnoga y jednakoga nachina vu molenyu na horvaczki jezik obernyene y napervo dane«. Priručnik je nastao kao provedba zaključaka sastanaka svećenika zagrebačke biskupije 4. svibnja i slijedećih dana 1803. u Zagrebu, kad je zaključeno da se u biskupiji provede jedinstvo u obrascima javnih molitva, u vjerskom poučavanju i u crkvenom pjevanju kod liturgijskih čina. To Vrhovac naglašava u predgovoru priručnika određujući da će taj priručnik ubuduće biti pravilnik i u ispitivanju vjeronauka (nepaq. str. 5, 6). U popratoj bilješci samom **Kratkom kerschanzom navuku** (str. 60—114) Vrhovac ponovno naglašava da »vu prepiszavanvu ovoqa nachina, ona jedina naredne duhovne oblazti zmosne ove Biskupie bila je selva, da vu vszeh Farah jednaki vpeivasze navuk, dasze nijedan nenavde, koi za zvelichenve znati potrebna nebi znal«. U toj uputi Vrhovac je odredio da svećenici svake nedjelje i blagdane poslije propovijedi, koja treba biti tumačenje evanđelja ili katekizma, pročitaju iz ovog katekizma jednu stranicu, i to »polehko, glasno, v razlosno, prez vszakoga pridavanva ali odnimanva« (60, 61). Budu li opsluživali ovu zavovied, na taj će način sedam puta dodišnie ponoviti sav tekst »ovoga kruto kratkoga navuka« (62).

Gotovo iste upute dao je i biskup Rafaj 1. V 1826. u svojoj »biskupskoj poslanici na poshtovano redvnicstvo oba-

dviuh Bosanske ili Diakovacske i Sremske Biskupiah« kojom je pratio treće izdanje svog biskupijskog priručnika **Kratki nauk kerstiansko-katoličanski s molitvami koji duhovnoi pastiri s bogoljubnim bukrom duhovnoi brigi zaufanim očito moliti imadu za korist biskupiah Bosanske iliti dakovačke i srimске zakonito siedinienih, s trećim izdaniem izpravlien i umnožen po zapovedi biskupa dakovačkoga Rafaja** (Ostiek 1827).⁵ U svojoj poslanici Rafaj izražava zadovoljstvo što su vjernici njegovih biskupija pokazali želju da se »Biskupianska nauka kerstjanskoga i molitavaha Knjixica« izda i po treći puta. On to rado čini »dasse nesamo serca njiova za primiti Nauk Zakona probude, nego i za xeljeno naminita koliko u njegovom naucsenju i u bogomolenju jednakost utverni« (str. V). I Rafaj opetuje uredbu da se u crkvi svake nedjelje i blagdane i rane i kod župske mise pročita dio katekizma poslije propovijedi (str. IX). Osim toga je odredio svećenicima da su dužni katekizam »tolmacsiti . . . bistro i po svakoga posebnoga dokucsenju« (str. XI). Uz tu općenitu uredbu o tumačenju katekizma Rafaj posebno zahtijeva da svećenici iscrpno i pomljivo razlažu vjericima katekizamsko gradivo o sakramentima pokore i Euharistije (str. XIV—XXII). Osim toga upućuje svećenike kako će najlakše pripremati katehetske propovijedi povezujući poruku nedjeljnih čitanja iz Evanđelja s pojedinim dijelovima katekizma. U tu svrhu im preporučuje **Rimski katekizam**, jer je u njemu »pridstavlieno kazalo Nedjeljnih Evanđeljah . . . (i) poglavlie Katekizma na koji (se) dio Evanđelja priloxiti more« (str. XXVII). Rafaj se tuži na nemar roditelja prema vjerskoj pouci njegove djece, napose muške koja se »pasenjem marve vishe nego s slushaniem Zakona kerstianskoga bave« (str. XXIII). Zato nalaže svećenicima da ne prestaju poticati roditelje da šalju nedjeljom djecu na poslijepodnevnu vjeronaučnu pouku u župnu crkvu. Dopušta im da kaznama osiguraju znanje

5 Nepoznata su prva dva izdanja tog katekizma, a Rafaj izričito piše da je njegovom bri-

gom izašlo prvo i drugo izdanje (str. V).

osnovnih kršćanskih istina pa određuje da ne smiju kod ispovijedi odriješiti pokornike koji ne znaju ono što je potrebno za spasenje, a ni pripustiti prvoj pričesti, krizmi ili vjenčanju one koji nisu »u zapovijedima i Otajstvima zakona kerstjanskoga dovoljno ubavishteni« (str. XXVII). Ovaj niz Rafajevih odredbi jasno pokazuje njegovu brigu za vjeronaučni rad u đakovačkoj biskupiji, ali i visoku mjeru iščekivanja od promicanja svog katekizma.

Kad se usporede Vrhovčev **Kratki kerschanski navuk** (2. izdanje) i Rafajev **Kratki nauk od zakona kerstjansko-katoliscanskoga** (3. izdanje), već je na prvi pogled očito da je riječ o istom katekizmu. Razlike su tek neznatne, a Rafaj u svojoj okružnici sam upozorava da je u trećem izdanju umetnuo osmo poglavlje »kog prie nije bilo, dio od oproshtenja« (VII). Ta istovjetnost Vrhovčevog i Rafajevog katekizma, posebno zato što su gotovo istovjetni i ostali teksovi u njihovim priručnicima,⁶ potiče na tvrdnju da je Rafaj preuzeo Vrhovčev katekizam i adaptirao ga za svoju biskupiju. Ta je tvrdnja najvjerojatnije točna, ali sama za sebe ne riješava pitanje izvora obaju katekizama. Na rješenje tog pitanja uputio je sam Rafaj u naslovu svog katekizma gdje navodi da je on sastavljen »zaderxavajuchi najpotribitie iz velikoga katekizma izabrane stvari« (1). O kojem je **Velikom katekizmu** riječ? Ferdo Heffler je postavio tvrdnju: »Za jozefinizma je bio kod nas upotrebljavan Kanizije (u prijevodu Peršićevu).«⁷ No, prije nego li se potvrdi ili zabaci ova

Hefflerova tvrdnja, potrebno je izvršiti komparativnu analizu onovremenskih priručnika pod naslovom **Veliki katekizam** s Vrhovčevim i Rafajevim katekizmima.⁸

Pregledna usporedba koristi kao predložak **Veliki katekizmus u pitanjih i odgovorih za obchinski i osobiti nauk dince u Slavonii** (Budim 1815) i jasno pokazuje punu istovjetnost Vrhovčevog (V) i Rafajevog (R) katekizma i njihovu zajedničku ovisnost o Velikom katekizmu (VK); Rafajev pokazuje i ovisnost u jeziku, a ne samo u sadržaju. Prvo poglavlje o vjeri V (61 — 68) dijeli u jedanaest pitanja i odgovora, a R (1—4) ima trinaest odgovora. To je poglavlje dio uvodnog poglavlja o vjeri u VK (2—13). Drugo je poglavlje o ufanju. V (68—70) ga razrađuje u četiri odgovora, a R u pet (5—6), a sadržajem predstavlja izbor iz drugog dijela VK (34, 37, 42). Treće poglavlje o ljubavi i V (70—75) i R (6—9) obrađuju u trinaest odgovora koristeći tekst VK iz tog poglavlja (44—46, 49, 50, 60, 61, 64, 67, 70). O sakramentima općenito i pojedinačno o krsu, potvrdi i Euharistiji govori V (75—80) u trinaest odgovora, a R (9—12) u dvanaest odgovora četvrtog poglavlja. U petom poglavlju o sakramentima pokore, bolesničkog pomazanja, svetog reda i ženidbe i V (81—84) i R (12—14) obrađuju gradivo u osam odgovora, a svi ti odgovori ovih dvaju poglavlja su doslovno zabilježeni u VK (75, 77, 78, 82, 83, 86, 87, 88, 92, 111, 112, 113, 114, 115, 116). Ponovno se V (84—89; 90—95) i R (15—18; 19—22) u šestom i sedmom

6 Vrhovčeve **Molitve** (V) i Rafajev priručnik (R) u najvećem dijelu sadržaja se podudaraju. Raspored obrazaca je izmijenjen. Priručnici sadrže: katekizam (V 60—114; R 1—35), zajedničke molitve u crkvi poslije čitanja katekizma (V 11—123; R 36—40), svagdanje molitve su djelomično iste (V 215—238; R 41—90), litanije svih svetih (V 124—131; R 90—97), lauretanske litanije (V 141—152; R 102—105), litanije presv. Oltarskog sakramenta (V 152—159; R 110—115), različite psalme s pripadnim molitvama (V 174—207; R 155—164), pjesmu triju mladića (V 208—210 R 165—167). Tebe Boga hvalimo (V 192—194; R 168—170), crkvene pjesme (V 1—59; R 170—250) i Muku Isusovu (R 251—

—276). U Vrhovčevom priručniku ima više psalama, dok je Rafajev priručnik sastavljen s namjenom da posluži i kao molitvenik pojedinačno, a ne samo kao priručnik kod zajedničkih pobožnosti u crkvama.

7 F. HEFFLER, **Građa za povijest hrvatske kateheze**. Sveska II. Zagreb 1934, 13.

8 Postoji i kajkavsko izdanje tog katekizma: **Veliki katekismush z pitanyi y odgovori za ochitno y posebno navushanye decze Horvatzgoga orszaga. Z pridavkom od dvorenya pri szvete Meshi** (Budim 1809). Primjerak budimskog izdanja iz 1816. ima jedinu promjenu u riječi »Horvatzkoga« umjesto »Horvatzgoga«. I jedno i drugo izdanje ima po 135 stranica.

poglavlju zadržavaju na tumačenju sakramenta pokore i samom obavljanju tog sakramenta, a to gradivo VK opširno razlaže u svom četvrtom dijelu (92, 93, 95, 101—108). R (23—25) kao osmo poglavlje donosi naučavanje o oprostima prenoseći ga iz VK (109—111). Zato se osmo poglavlje V (95—107) podudara s devetim i desetim poglavljem R (25—28; 28—31) i govori o kršćanskim dužnostima. Gradivo je opet preuzeto iz VK (117, 118, 127, 128, 6, 34, 45, 46). Deveto poglavlje V (108—111) i jedanaesto poglavlje R (31—34) tumače kreposti suprotne glavnim grijesima, osam blaženstava, tjelesna i duhovna djela milosrđa i evanđeoske savjete prenoseći gradivo VK (131, 133, 136, 137). Posljednje stvari svakog čovjeka V (112—114) svrstava u katekizam kao dodatak, a R (34—37) kao dvanaesto poglavlje, a preuzimlju ih iz VK (137—143).

Ova usporedba pokazuje da gradivo Vrhovčevog i Rafajevog katekizma predstavlja samo neznatan dio gradiva **Velikog katekizma**... za... **nauk dice u Slavonii**, i to najvećim dijelom je preuzeto ono gradivo koje je u VK označeno brojem jedan. Uputa u VK tumači da je tekst u njemu obilježen brojevima od jedan do tri. Brojem 1 su obilježeni dijelovi »za malu dicu koja se istom k Ispovidi pripravljaju«; broj 2 »doticse se one Dice koja k svetoj Pricsesti prispivaju; shto ie pod brojem 3 etc. ostaje znati svimah odrastjenim do xenitbe i udaje« (12). Ovako provedeno stupnjevanje katekizamskog gradiva u VK uvjetovalo je da je prva skupina pitanja i odgovora tiskana kao **Mali katekizam**,⁹ a druga skupina kao **Srednji katekizam**.¹⁰

9 Tako je otisnut: **Mali katekismus s pitanji i odgovori skupa dodanjem od najpotribnijih svetih sakramentaa**. U Rici 1824.

10 Štokavsko izdanje glasi: **Srednji katekismus u pitanjah i odgovorih za nauk dice u Slavonii**. Budim 1830. Kajkavsko izdanje ima ovaj naslov: **Menyshi katekizmush z pitanyih y odgovorih za navuchanye ladanyzke detce horvatzkoga orszaga**. Budim 1825.

11 Drugom prilikom bit će potrebno prikazati značajke ovog austrijskog katekizma i obrazložiti u potpunosti odnos **Velikog katekiz-**

Vrhovčev i Rafajev katekizam donose gradivo prvog stupnja vjeronaučne građe i predstavljaju redakciju **Malog katekizma**, ali ponekad preuzimaju odgovore drugog i trećeg stupnja **Velikog katekizma** (77, 78, 82, 88).

Ostaje još uvijek neriješeno pitanje porijekla tog katekizma kojem je gradivo razdijeljeno u tri stupnja. Ispravan odgovor na to pitanje tumači sadržaj i narav Vrhovčevog i Rafajevog katekizma, ali istovremeno razjašnjuje pitanje o mjerodavnom priručniku za vjeronaučnu pouku u Hrvatskoj prve polovice 19. st. Gore spomenuta Hefflerova tvrdnja upućuje na usporedbu tog katekizma s Kanizijevim katekizmima, ali ta usporedba ne donosi pozitivan rezultat. No, usporedba **Velikog katekizma** s tzv. **Jedinstvenim austrijskim katekizmom za normalne škole** iz god. 1777. pokazuje da je predložak Vrhovčevog i Rafajevog katekizma ili doslovan prijevod ovog austrijskog katekizma ili njegova vrlo vjerna kompilacija. Na to ukazuje već i sam naslov austrijskog katekizma: **Der grosse Katechismus mit Fragen und Antworten zu dem oeffentlichen und privat Unterrichte der Jugend in dem kais. koenigl. Staaten** (Wien 1777).¹¹ Taj katekizam je, čini se, još 1779. preveden na hrvatski jezik. Ako nije tada preveden, svakako je već 22. VI 1779. ostrogonski nadbiskup i primas Ugarske Josip Battyan dao odobrenje za njegovu uporabu na području svoje nadbiskupije.¹² Stoga neće biti točna tvrdnja da je »za jozefinizma bio kod nas upotrebljavan Kaniizie« kao što nije točna ni tvrdnja da ugarski dio Habsburške monarhije — a

ma prema njemu. Ovdje se upozorava samo na početno uspoređivanje **Velikog katekizma** i onih dijelova **Jedinstvenog austrijskog katekizma** koji su istaknuti u djelu Johannesa Hofingera (usp. **Geschichte des Katechismus in Oesterreich von Canisisus bis zur Gegenwart**. Innsbruck-Leipzig 1937, 129—198).

12 Josip Battyan (Batthyány 1727—1799) je postao 1759. biskup u Transilvaniji, zatim kalčki (1760—1776) pa ostrogonski nadbiskup (1776—1799). Bio je primas Ugarske i od 1778. kardinal (usp. **Lexicon fuer Theologie und Kirche**, 2 (1958), 52).

(nastavak sa str. 42)

s njime i Hrvatska pod banskom vlašću — nije prihvatila tzv. **Jedinstveni austrijski katekizam za normalne škole**.¹³ Taj je katekizam bio konačni rezultat katekizamskih reformi u vrijeme Marije Terezije (1740—1780) i posljednji u nizu saganskih katekizama opata Felbingera.

U različitim svojim varijacijama gotovo je jedno stoljeće bio prisutan u habsbur-

škim nasljednim zemljama pa su po njem mnoga pokoljenja sticala vjeronučnu pouku u duhu jozefinizma. Vrhovčev katekizam i zatim Rafajev katekizam o njemu bitno ovise, što konačno znači da su to katekizmi u duhu jozefinističkog prosvjetiteljstva, prenosnici tog duha u vjerskoj obuci i još jedan dokaz o načinu i dometu širenja jozefinizma u Hrvatskoj.

¹³ Usp. J. HOFINGER, *Geschichte des Katechismus*, 221.